ИСТОРИЈСКИ ИНСТИТУТ

ИСТОРИЈСКИ ЧАСОПИС

Књ. XXIII
1976

Редакциони одбор
ЉИЉАНА АЛЕКСИЋ, ОЛГА ЗИРОЈЕВИЋ, ДАНИЦА МИЛИЋ,
РЕЉА НОВАКОВИЋ, ВЛАДИМИР СТОЈАНЧЕВИЋ

Одговорни уредник
ДАНИЦА МИЛИЋ
директор Историјског института

БЕОГРАД
1976

ДИСКУСИЈА

ЈОШ ЈЕДНОМ: SERBORUM ИЛИ URBORUM

Да ли су на црквеном сабору у Сплиту 925. године учествовали и представници Срба? Или: да ли је урборум исто што и урбиум или је урборум исто што и Серборум?

Недавно је завршена једна занимљива и значајна научна расправа између два угледна научна радника: др Наде Клаић и академика др Стјепана Гуњаче. На изглед, повод за расправу био је један податак у делу Historia Salonitana Maior које је Н. Клаић припремила и штампала у Посебним издањима САНУ, књ. CCCXCIX, Београд 1967 (даље: ХСМ). Ту се на страни 98—99, поводом заседања црквеног сабора у Сплиту 925. године, налази и овај податак: »Quique pervenientes dicti episcopi, Dalmatiarum peragrantes civitates et Croatorum atque Serborum proceribus convenientes, congregati in Spalato episcopis et iudicibus, celleberrimum concilium peragere.« Код речи Serborum Н. Клаић је у напомени навела да у најстаријем познатом рукопису, тзв. Пропагандином, као и у свима осталима, место Serborum стоји Urborum. У загребачком „Вјеснику" од 23. II 1974. године, у чланку Н. Клаић „Тко је од нас „ординарни кривотворитељ?", поводом горњег латинског цитата редакција је штампала ову потицу: „У тумачењу ове реченице лежи и један од основних разлога полемике између Стипе Гуњаче и Наде Клаић."

Проблем је како протумачити облик „урборум", који *не постоји у средњовековној латиништини.* Да ли је погрешан генитив плурала од urbs (град) или »Serborum« (Срба)?"

Дакле, као што и сама редакција „Вјесника" каже, један од основних разлога веома жучне полемике између два угледна научника лежи у тумачењу горње реченице или, још тачније, у тумачењу једне једине речи у њој — Urborum. Поставља се, значи, питање: да ли су ранији издавачи, па и Н. Клаић, имали права да место Urborum стављају Serborum? С обзиром на то, да је у питању врло драгоцен извор који су нашао преписан у делу Historia Salonitana maior, а потјече из X в., дакле из једног периода из којег немамо много извора за историју Хрвата и Срба, историчару не може бити свеједно који је облик био у оригиналном тексту закључака сплитског сабора из 925. г. Може се помислити да се и Ст. Гуњача руководио искључиво научничком знатижељом када је у својој књизи: *„Исправци и допуне старијој хрватској хисторији"* (књ. II, Расправе, Загреб 1973, на стра-

ни 255—267) штампао расправу „*Значење израза „Urborum" у запису сплитског надбискупа Ивана III*". Међутим, кад човјек, пошто прочита ову расправу, наиђе на закључак којим се истовремено даје и оцена поступка Н. Клаић поводом, наводно, спорног места у ХСМ, не може се отети утиску да у тој Гуњачиној оцени, поред научне, постоји и нека побуда друге врсте. Али да најпре прочитамо тај Гуњачин закључак. Пошто је претходно начинио један осврт на схватања и поступке ранијих историчара поводом Urborum-Serborum, Гуњача каже овако: „Но, посљедњу је рекла Нада Клаић. Не упуштајући се у било какву проблематику, изнијела је једноставно контекст Serborum умјесто Urborum како у њему стоји. И још је изрекла неистину да се само у (најстаријем) Пропагандину примјерку приједиса налази „урборум", а да у свима осталима стоји „Серборум", што није точно, него је точно да ни у којем примјерку не стоји „Серборум", већ се у свима налази „урборум". Стога, као и због других неточности, контекст Томина концепта у редакцији Наде Клаић а у елицији Српске академије под насловом Historia salonitana major треба избјегавати, поготову оно „Серборум" на стр. 99 као њезину ординарну кривотворину".

Добронамерни читаоци, а поготову нешто упућенији историчари, морају бити изненађени последњим речима Гуњачиног закључка. Сваком је јасно да у научној полемици постоје и други изрази којима се указује на заблуде, наравно само у случајевима када се утврди да заблуде постоје. Кад се једном озбиљном и заслужном научном раднику каже да је начинио „ординарну кривотворину", мало ће ко помислити да се то изриче из научних или колегијалних побуда. Сумња у Гуњачину побуду постаје још јача кад се има у виду шта је исти писац рекао о другим историчарима који су *такође Urborum* место *употребили Serborum*. Ни у једном једином случају Гуњача и не помишља да поступак тих историчара сврста у „ординарне кривотворине". Узмимо само једну реченицу из његове горе наведене расправе. Пошто је рекао како су Фарлати, Кукуљевић и Рачки употребили израз Serborum, Гуњача прелази на знаменитог хрватског историчара Ферда Шишића: „Шишић се уопће није осврнуо на контекст у којему стоји „Urborum", него је као Кукуљевић и Рачки у Documenta изнио једноставно »Serborum«. Иначе се чврсто ослонио на израз »Serborum«, који се, видимо, неосновано увукао у текст каснијих издавача и на тај начин стекао право домицила". Дакле, сви су они, по Гуњачином мишљењу, направили исту грешку, што су уместо Urborum ставили Serborum, само је Н. Клаић за исти поступак начинила „ординарну кривотворину". То је у сваком случају симптоматично.

Али да погледамо часком шта заступа Ст. Гуњача кад сматра да је неосновано ставити Serborum место Urborum. Одмах да кажемо да он, пошто безусловно одбацује и сваку помисао да Urborum може да стоји место Serborum, настоји да докаже да је Urborum погрешно написано место urbium, јер је убеђен да на сабору нису били представници Срба, већ само Хрвата и градова, ваљда далматинских. Но, пошто Ст. Гуњача зна да у латинском језику други падеж множине

од urbs гласи само urbium, а никако urborum, то, ослањајући се на неке раније покушаје сличне врсте, упорно тврди да је неком грешком место облика urbium (градова) настало Urborum, које су, како мисли, неки историчари, па и Н. Клаић, погрешно претворили у Serborum, па је испало да су на сплитском сабору били и представници Срба, што Ст. Гуњача сматра да је немогуће.

У поменутом „Вјеснику" од 23. II 1974, у одговору Ст. Гуњачи, особито поводом његове оптужбе да је у случају претварања Urborum у Serborum реч о „ординарној кривотворини", Н. Клаић је, очигледно огорчена на такав поступак, у врло жустром тону одговорила доказујући да су и ранији историчари, с изврсним познавањем латинског језика и оновремених збивања и стања, осетили да Urborum не може имати никакве везе са urbs (град), већ да се то мора односити на име народа, па су с правом заменили Urborum са Serborum. Одговарајући и на неке друге Гуњачине примедбе, Н. Клаић скреће пажњу да у својој *Повијести Хрвата у раном средњем вијеку* (Загреб 1971) није, за разлику од Шишића, „хтјела изричито споменути српске прваке на сабору", и то, каже, прије свега зато „што нисам била сигурна у текст извора на том мјесту". Стога ће — завршава Н. Клаић ову напомену — читалац брзо открити колико вриједи Г. подвала да сам измислила Србе на црквеном сабору 925. године!".

Наводећи у овом свом чланку читав низ примера којима побија Гуњачине ставове и истовремено износећи начела којима се руководила приликом издавања ХСМ, Н. Клаић посебно упозорава на неоправданост Гуњачине примедбе да је „изрекла неистину да само у (најстаријем) Пропагандину примјерку пријеписа налази „Urborum", а да у свим осталима стоји „Serborum", што није точно . . .". Верујући да је Гуњача и овом и другим неким примедбама хтео да каже да је она употребила облик Serborum да би се додворила Српској академији наука, Н. Клаић одговара да „читаоцу . . . неће бити тешко да открије да сам ја једина упозорила на то да сви рукописи ХСМ имају облик Urborum, а не Serborum, а да тај податак у својој „Повијести Хрвата" уопће не употребљавам!".

Дакле, мала је овде учињен само дилетантски осврт на другу и жучну полемику око Urborum-Serborum, јер писцу овог приказа нису били доступни сви наставци ове распре, ипак, чини се, и из овог што је досад речено, довољно је јасно да Н. Клаић, као и сви историчари прије ње, сматра да је сасвим оправдано да место облика Urborum, како стоји у свим рукописима ХСМ, треба употребити облик Serborum, што значи да су на црквеном сабору у Сплиту 925. поред хрватских, били присутни и српски прваци. Ст. Гуњача, напротив, упорно брани тезу да се Urborum погрешно нашло место urbium, што треба да значи да на поменутом сабору нису били представници Срба већ само Хрвата и градова, будући да тумачи да Urborum није ништа друго до искварени облик другог падежа множине од urbs — urbium.

Међутим, ако мало пажљивије загледамо *старије западне изворе*, укључујући ту и неке средњовековне западне хронике, стичемо утисак да је било *сасвим непотребно покретати овако увредљиву поле-*

мику око тога да ли се место Urborum сме писати Serborum и да ли су у праву сви они, па и Н Кланђ, који су, чак и без много објашњења, ставили Serborum, јер су оценили да тај део рукописа свој прави смисао има само ако се Urborum схвати као Serborum. Да бисмо у то били уверенији, ваља, пре свега, знати да *западни извори* и *старији западни писци* име Срби пишу на *више начина*, као на пример: Србии, Сербли, Сервии, Сирбии, Сиурби, Сораби, Сорби, Субурбии, Сураби, Сурфе, Суруи, Сурви, Сууурби, Свербии, Свирбии, Сворби, Зрби, итд. Но, што је за разрешење нашег проблема Urborum-Serborum најзначајније, два средњовековна извора *означавају Србе и са Urbi* од чега је други падеж множине Urborum, *дакле баш онако како стоји и у ХСМ*. Ваља, међутим, додати да се у историјској литератури среће и облик Urbium, *али не у значењу градова, већ Срба*.

Али да погледамо у којим се текстовима налази облик Urbi и како су га ранији историчари тумачили. У својој Историји Горње Саксоније и суседних земаља, други део, штампаној у Дрездену и Лајпцигу 1730, *Шетген* и *Крајзиг* на стр. 202 бележе познату вест о нападу Карла Великог 789. године на Венде-Лутиће и уз ту вест додају како неки мисле да су се том приликом у Карловој војсци налазили и *Срби* (Сорбен). Указујући у напомени на изворе који пружају такав податак наводе, између осталих, и *Регинову хронику* у којој стоји овако: „Fuerunt autem cum eo et Sclavi, *Vrbi* (Annales Metenses Surui) et Abotrudi«. На ово писци одмах додају да у оба последња случаја, тј. код Urbi и Surui, треба читати Suurbi, јер кажу, тако их чита и еголисменски монах (Monachus Egolismensis), а и други писци. Овај исти Регинов податак користи и *Јордан* (Jordan Christophori de Jordan, De originibus Slavidis . . . , Vindobonae 1745, 252), додајући такође да еголисменски монах претвара *Урби* у *Сууурби*, док разни други анали имају, каже, Суруи, Сурби итд. Наведену Регинову вест цитира и *Асеман* (Josephi Simoni Assemani, Kalendaria Ecclesiae universae . . . Tomus secundus, Romae 1755). На страни 38. Асеман каже како Регинов податак Urbi треба читати Sorabi.

Међутим, корисну напомену ове врсте налазимо код „*Ритера* (J. D. Ritters Aelteste Meissnische Geschichte . . . Leipzig 1780). Ту, на страни 36, Ритер наводи једну *Фредегарову вест* о извесном кнезу Дервану који је, наводно, одбегао из франачке власти и прикључио се кнезу Саму. Фредегар за тога кнеза Дервана каже да је био dux Urbiorum, на шта Ритер додаје да ово Urbiorum треба читати Surbiorum. Назив *Урби* спомиње и *Гебхарди* (L. A. Gebhardi, Geschichte aller Wendisch-Slavischen Staaten, Erster Band, Halle 1790). Гебхарди најпре на страни 281, прича како међу исгребљеним вендским племенима, поред Лутића, није било моћнијег племена од Срба. Оно је, каже, познато под именима *Сервии, Сиурби, . . . Урби . . .*, а земља им се звала Србско, Зрбиа, Сурбии, Сворбиа, Сорабиа и Сурпе. На другом месту, на страни 284, Гебхарди наводи раније већ споменуту вест о Дервану као кнезу Срба (dux Urbiorum). Фредегарове Урбе и *Аделунг* схвата као Србе (J. Chr. Adelung, Directorium . . . , Meissen 1802, 10). Кад је Цојс 1837. године штампао своје дело (Kaspar Zeuss, Die Deut-

schen und die Nachbarstämme), на стр. 642, поводом Полапских Срба, каже да се једно племе Венда које се појавило на Лаби назива код Фредегера gens Urbiorum, додајући да је у речи изостављено s у називу Surbiorum. Ову исту Фредегарову вест узима и један српски историчар (Коистантин *Николајевић*, Критичка покушења у периоду од првих седам векова српске историје, Н. Сад 1865). У тој својој студији, на страни 36, Николајевић горњу Фредегарову вест и не пише као dux gentis Urbiorum, већ само као dux gentis Surbiorum. Слично чини и пољски историчар *Богуславски* (W. Boguslavski, Dzieje Slowianszszyzny polnocno-zachodniej . . . том II, Познан 1889). Он ту на стр. 63. под годином 630. бележи само Surbi. Занимљиво је, међутим, да је у франачкој историји *Гргура Турског* (Gregorii Turonici, Historiae Francorum libri decem . . . . . Basileae per Petrum Pernam 1568), на страни 51, наведени Фредегаров податак о Дервану забележен као dux gentis Urbium, дакле баш као други падеж множине од urbs (град), али је и у овом случају овај облик узет место Surbium или Surbiorum. Можда овде вреди додати да и један наш летописац из XII века, *Поп Дукљанин*, назив Srbija бележи као Surbia.

Дакле, као што се могло видети, *облик Урборум није непознат нити неуобичајен*, па је сасвим могуће да је такав исти облик са значењем Surborum (Срба) био забележен и у првобитном рукопису ХСМ.

Но, против мишљења да у ХСМ Urborum треба да значи gradova, не говори само постојање облика Urbi-Urborum код Фредегара и Регина, већ и неке друге чињенице. Наиме, они који се залажу за значење Urborum-Urbium као да заборављају како је Хрватску X века описао византијски цар и писац К. Порфирогенит, савременик стања које описује. У 31. глави свога познатог дела De administrando imperio Порфирогенит казује како су „У покрштеној Хрватској насељени градови: Нин, Биоград, Велица, Скрадин, Ливно, Столпон, Книн, Карин и Клавока". На ово додаје како је до архонта Крешимира Хрватска имала од бродова 80 сагена и 100 кондура. На другом месту исти писац вели како хрватски бродови иду у рат само ако неко на њих зарати, па онда додаје: „Овим бродовима од Хрвата одлазе једино они који се баве трговином, обилазећи од града до крада Паганију и залив Далмације све до Венеције". Кад овако говори писац и владар, који је живео од 905. до 959. године, каквог смисла има и помишљати да су пред заседање сабора 925. бискупи путовали градовима Далмације да би сакупили прваке Хрвата и *градова*? Па зар сам писац као савременик не говори о градовима као хрватским, о хрватским бродовима и хрватским трговцима? Зар би Хрватска могла у оно време имати онакву поморску флоту да није имала приморске градове? А ако је тако, тј. ако су Хрвати живели и у градовима, и то по свој прилици баш онај друштвени слој коме је у оно време и било место на сабору, какви би то посебни представници градова могли бити а да нису припадали Хрватима? Да је било и неких других, цар сигурно не би пропустио да то истакне. Али, нема никакве основи ни за закључак да су на сабору били заступљени поред Хрвата и неки посебни

представници далматинских градова. То би заиста било нелогично. Уосталом, зар и сам писац не каже „прошутовавши *градовима* Далмације и скупивши *прваке Хрвата и „Урба"*....*"*? Дакле, он не каже да су бискупи путовали по неком другом делу земље осим по далматинским градовима, што, чини се, не може друго да значи него да су они чије је место било на сабору живели само или барем претежно у градовима. Како из Томиног описа излази, на сплитском сабору су учествовали бискупи, суци и прваци Хрвата и „Урба" (Срба). Наравно, не треба ни помишљати да је овде реч само о приморским градовима, већ и о оним у унутрашњости, који су могли бити центри појединих жупа. Да Urborum не треба изједначавати са urbium, говори и податак да су бискупи и суци и били ваљда само становници градова, те не бисмо могли лако да схватимо на које би се још прваке могао односити Томин податак кад бисмо Urborum тумачили као urbium, јер су набројане три категорије: прваци Хрвата, бискупи и суци.

Но, ако све ово што је досад речено и звучи доста једноставно, веома је сложено и засад готово нерешиво питање распореда тих Срба (Urborum) по Далмацији. Наша историографија није још у стању да прикаже територијалне односе и промене српске и хрватске племенске групације у периоду настанка и раног развоја њихових држава. Зато не можемо бити сигурни на које се Србе односи Томин податак: да ли само на Србе у оквиру тадашње Хрватске или, евентуално, и на Србе у Паганији и Захумљу. Мада је то питање саставни део овде расправљаног проблема Urborum-Serborum, заслужује ипак посебну пажњу. Његово решавање може бити знатно олакшано ако се сложимо да су на црквеном сабору 925. године уз хрватске прваке учествовали и српски. Њих треба тражити или на територији тадашње хрватске државе заједно са трима жупанијама (Крбава, Лика и Гацка), које су хрватски владари држали под својом влашћу, или их треба тражити на подручју сплитске надбискупије. Да је ово питање веома интересантно и значајно, није ни потребно нарочито подвлачити. У сваком случају не треба унапред закључивати, као што то Гуњача чини, да је присуство Срба на сабору историјски немогуће. Зато се писац ових редова придружује питању које је Н. Кланц упутила Ст. Гуњачи у чланку „О једној „знанственој" методи рада („Културни радник" 6, Загреб 1973, 164): „Најзад, морам Гуњачу отворено и пред јавношћу запитати *што му сметају* „прваци Срба" који су се уз прваке Хрвата нашли на сабору у Сплиту 925. године?" И збиља, докле год научник у својим анализама не исцрпи све расположиве изворе и све друге могућности за доказивање истине, не треба да буде

категоричан у својим закључцима. Стога је несхватљиво како је Ст. Гуњача могао тако да окарактерише једног угледног научног радника као „ординарног кривотворитеља" и тиме истовремено да омаловажи једно толико значајно историјско дело као што је издање ХСМ Н. Клаић.

На крају, можда треба додати да би било корисније да је Ст. Гуњача, место сасвим излишног, вештачки наметнутог, проблема Urborum-Serborum, поставио питање значења појма Dalmatiarum, јер никако није свеједно да ли је баш тако било у оригиналу или је оправданије да стоји Dalmatarum или Dalmaticarum, како је забележено у неким рукописима ХСМ? За будућа истраживања може да буде јако важно за који ћемо се од ова три облика определити.